

İran Sefiri Prens Erfauddevle ve Barış Mesnevisi (Âvâze-i Bezm-i Sulh-i Lahey)

Ayşe Hilal Kalkandelen*

Öz

Prens Erfauddevle Mirza Rıza Dâniş Han (1854-1930), İran'ın göçmen ailelerinden birine mensup üst düzey görevlerde bulunmuş bir zattır. Emir subaylığı, büyükelçilik danışmanlığı, dışişleri bakanlığı, başbakanlık ve elçilik yaptığı görevler arasındadır. Erfauddevle Tahran'da ihtiyaç sahibi öğrencilerin eğitimine katkıda bulunmak amacıyla okul kurmuş bir hayırsever, İstanbul'a göç eden İranlıların isteklerini üst makamlara iletmede İran'ın resmi bir temsilcisidir. Örnek kişiliğinin yanında Erfauddevle iyi bir edebiyatçıdır. "Rüşdiye" adıyla alfabenin ıslahı konusunda bir risale yazmış ve bu risale İstanbul'da basılmıştır. Dönemin gazetelerinde yazdığı yazılar ve kitaplar dışında şiire olan tutkusunu okuyarak ve mesneviler yazarak göstermiştir. Bunlardan biri İstanbul'da büyükelçi iken yazdığı iki yüz beyitlik bir mesnevidir. Diğer bir mesnevi de Erfauddevle'nin 1899 yılında Lahey şehrinde sözcü olarak katıldığı konferansta, "Barış Mesnevîsi" adıyla okuduğu, bizim de üzerinde çalıştığımız mesnevidir. Farsça yazılmış olan bu mesnevi, Mustafa Reşit Paşa (1277/1861-1355/1936) tarafından tercüme edilmiştir.

Mustafa Reşit Paşa, İstanbul'da Maarif Nezareti dairelerinde mümeyyizlik ve müdürlük yapmış bir şairdir ve yazdığı risalelerle meşhur olmuştur, pek çok eseri bulun-

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum/Türkiye, ahilal@atauni.edu.tr, orcid.org/0000-0001-8173-9197.

maktadır. Erfauddевle'nin *Mesnevi-i Tûl-i 'Omr-i Tabii-i İnsan ve Âvâze-i Bezm-i Sulh-i Lahey* isimli Farsça mesnevilerini Osmanlı alfabesi ile manzum olarak tercüme etmiştir. İlk mesnevi hakkında bir yüksek lisans tezi yapılmış ve eser tanıtılmıştır. İkinci mesnevi hakkında ise akademik bir çalışma yoktur. Bu amaçla mesnevi Farsça metni ve Osmanlıca tercümesi ile ortaya konmuş, İranlı sefir, şair kimliğiyle tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Mirza Rıza Erfauddevle, Mustafa Reşit Paşa, Farsça mesnevi, Osmanlıca çeviri.

Iranian Ambassador, Prince Erfauddevle and The Masnavi of Peace (Avaze-i Bezm-i Sulh-i Hague)

Abstract

Prince Erfauddevle Mirza Reza Danish Khan (1854-1930) was a member of one of Iran's immigrant families who held high-ranking positions. He served as an adjutant, embassy counsellor, foreign minister, prime minister, and ambassador. Erfauddevle was a philanthropist who founded a school in Tehran to contribute to the education of students in need, and an official representative of Iran in conveying the requests of Iranians who immigrated to Istanbul to the higher authorities. In addition to his exemplary personality, Erfauddevle was a good literary writer. He wrote a treatise on the reform of the alphabet under the title "Rusdiye" which was printed in Istanbul. Apart from his articles published in the newspapers of the period and his books, he showed his passion for poetry by reading and writing masnavis. One of these is a masnavi of two hundred couplets written while he was an ambassador in Istanbul. Another masnavi is the masnavi that Erfauddevle read under the title of "The Masnavi of Peace" at the conference he attended as a spokesperson in The Hague in 1899, which is also part of our work. This masnavi, written in Persian, was translated by Mustafa Reşit Pasha (1277/1861-1355/1936).

Mustafa Reşit Pasha was a poet who worked as a representative and director in the offices of the Ministry of Education in Istanbul and was famous for the treatises he wrote. He has many works in story, novel, poetry, textbook, translation, and anthology. He translated Erfauddevle's Persian masnavis, *Masnavi-i Tul-i Ömr-i Tabii-i İnsan*, and *Avaze-i Bezm-i Sulh-i Hague*, in verse in Ottoman script. A master's thesis was made about the first masnavi and the work was introduced. There is no academic study on the second masnavi. For this purpose, the masnavi is presented with its Persian text and Ottoman Turkish translation, and the Iranian ambassador is introduced as a poet.

Keywords: Turkish Islamic Literature, Mirza Rıza Erfauddevle, Mustafa Resit Pasha, Persian masnawi, Ottoman Turkish translation.

Giriş

Arapça “s-n-y” kökünden türeyen, klasik edebiyatın her beyti kendi arasında kafiyeli, aruzun kısa kalıplarıyla yazılan nazım şekli mesnevi, diğer nazım şekillerine nazaran daha kolay yazıldığından uzun aşk maceraları, nasihatler, hikmetli öyküler, tarihi olaylar bu şekilde yazılmıştır.¹ İki beyitten başlayıp yirmi-otuz beyte kadar olan mesneviler yanında, binlerce beyit olarak hikayeler ve kitapların yazıldığı uzun mesneviler de bulunmaktadır. Bu uzun manzume veya kitap şeklindeki mesneviler, “Mevlânâ’nın *Mesnevî-i Ma’nevi*’si hariç” özel isimlerle adlandırılır ve ayrı birer eser olarak bilinirler.² Mesnevi başlıkları nadiren Türkçe, çoğunlukla Farsçadır.

Aynı şaire ait beş mesnevinin bir araya getirilmesinden oluşan eserler de hamse olarak adlandırılırlar ve ilk defa Nizâmî-i Gencevî’nin (ö. 1200) *Mağzenü’l-Esrâr*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Heft Peyker*, *İskendernâme* adlı Farsça eserleri için kullanılmıştır. Emîr Hüsrev-i Dihlevî (ö. 1325), Hâcû-yi Kirmânî (ö. 1352), Abdurrahman-ı Câmî (ö. 1492), Feyzî-i Hindî (ö. 1595) gibi şairler, Farsça hamse sahibi şairlerdir. Türk edebiyatında hamse yazan ilk şair Çağatay sahasında Ali Şîr Nevâî, (ö. 1501) Anadolu’da ise Hamdullah Hamdi’dir (ö. 1503). Lâmiî Çelebi (ö. 1532), Taşlıcalı Yahyâ (ö. 1575), Nev’îzâde Atâî (ö. 1635), Subhizâde Feyzî (ö. 1739) hamse sahibi şairlerdendir.³

Mesnevi, edebiyat terimi olarak ilk kez İran edebiyatında kullanılmış, Arap edebiyatında ilk örnekleri görülmüş, bu nazım türü ile XI-XIX. yüzyıllarda pek çok eser verilmiştir. XV. yüzyıldan itibaren mesnevi, Türk edebiyatında hızlı bir gelişme gösterip XIX. yüzyıla kadar sürerken, XVI. yüzyıldan sonra İran edebiyatında mesnevi yazan şairlerin öncekilere göre gücü azalmıştır.⁴

Mesneviler konularına göre genellikle: dinî, tasavvufî, ahlakî, mizahî, menkıbevi, tıp, astroloji gibi alanları işleyenler, tarihi olayları ve fetihleri konu alanlar, aşk ve macera içerenler, sosyal hayatı içerenler olarak tasnif edilir. Çalışmaya esas aldığımız Prens Erfauddevle Mirza Rıza Dâniş Han’ın mesnevîsi de mesnevi nazım şekliyle yazılmış, konusunu tarihten alan mesnevilerdendir. Erfauddevle’nin mesnevileri üzerine İdil Su Öz, 2013 yılında yaptığı *Tûl-i Ömr-i Tabî-i İnsân* adlı Yüksek Lisans tezinde Erfauddevle’nin hayatına yer vermiş, *Tûl-i Ömr-i Tabî-i İnsân* mesnevisini değerlendirmiştir. Muhammet Keleş de 2019 yılında

1 İskender Pala, *Divan Edebiyatı*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1999, s. 66.

2 Pala, *Divan Edebiyatı*, s. 66-67.

3 İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, Kapı Yayınları, 2004, s. 188-189.

4 Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı, Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul, Dergah Yayınları, 2007, s. 61.

yaptığı *Şems: İstanbul'da Yayımlanan Bir Farsça Gazetenin Bakış Açısıyla II. Meşrutiyet Dönemi'nin İlk Yılı* adlı Yüksek Lisans tezinin ikinci bölümünde “İran Sefâreti ve Sefir-i Kebîr Prens Erfâuddevle” başlığı altında sefiri, Şems gazetesinde çıkan yazılar üzerinden değerlendirmiştir. *Āvāze-i Bezm-i Şulh-i Lāhey* adlı mesnevi hakkında yapılmış akademik bir çalışma bulunmamaktadır. Mesneviyi tam olarak ortaya koymak için Farsça metne çalışmanın sonunda yer verilmiştir. Mesneviyi bütün olarak Osmanlı Türkçesi'ne çevirdiği ve matbu eserde yer aldığı için de Mustafa Reşit Paşa hakkında da bilgi verilmiş, yaptığı manzum çeviri de özellikleriyle ortaya konmuştur. *Āvāze-i Bezm-i Şulh-i Lāhey* adlı mesneviye yapılan diğer bir tercüme de Ömer Ferid Kam'a aittir. Eser Süleymaniye Kütüphanesi'nde *Terceme-i Manzûme-i Sulh* adıyla Celal Ökten Koleksiyonu'nda 229852 numarada kayıtlıdır.

1. Erfauddevle Hayatı, Edebi Kişiliği ve Mesnevileri

1.1. Hayatı

Asıl adı Rıza, “Muinu'l-vuzera”, “Dâniş”⁵ lakaplarıyla meşhur, Prens⁶ Mirza⁷ Rıza Erfau'ddevle⁸, 1333/1854'te Tebriz'de doğmuştur. Babası Hacı Şeyh (Molla) Hasan, Muhacir-i Erivani olarak bilinen İran-Rus savaşları zamanında Tebriz'e göç eden Erivanlı göçmenlerdendir.⁹ Prens Rıza, ilköğrenimini Farsça ve Arapça olarak Tebriz'de tamamlamış, Tefsir, Fıkıh ve esaslarını okumuştur. Bir sel felaketi sonucu ailesinin iflâsı üzerine bir süre çalışmak üzere gittiği İstanbul'da Türkçe, Fransızca ve İngilizce öğrenmiştir. İstanbul'dan Tebriz'e dönerken geçirdiği hastalık sebebiyle Tiflis'te kalmak zorunda olması daha sonra buradaki yaşamı ve dili bilmesi onun Tiflis'teki İran Konsolosluğu'na Konsolos Mirza Mahmut Han¹⁰ tarafından sefaret tercümanı olarak davet edilmesine neden olacaktır. İran'a döndükten sonra 1884 yılında İran Sınır Tayini Komisyonu Mütercimi, Tebriz'de vâliat prensin emir subaylığı, üç yıllık görev sonunda Petersburg'daki İran büyükelçiliğinde danışmanlık, Tiflis Başkonsolosluğu, Peters-

5 “Dâniş” lakabını 1881 yılında, Mirza Fethali Han Âhûnzade'nin hükümdarlığı esnasında, Mirza Melkum Han'dan almıştır.

6 1318'de Muzafferuddin Şah'tan “Prens” ünvanını almıştır.

7 Anne tarafından saraylı olduğundan Mirza ünvanına sahiptir.

8 1313'te Nasıruddin Şah tarafından “Erfauddevle” lakabını almıştır.

9 İdil Su Öz, “Tûl-i Ömr-i Tabîi-yi İnsân”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2013, s. 37.

10 Mirza Mahmud Han, Sultan Reşad döneminde İran temsilciliğini en uzun süre yürüten İstanbul sefiridir. Bk. Han Melik Sasani, *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, İstanbul, Klasik Yayınları, 2006, s. 227. <http://www.servetifunundergisi.com/iranin-dersaadet-sefir-i-kebir-i-alaul-mulk-devletlu-mirza-mahmut-han-hazretleri-altta/> (Erişim Tarihi: 21.08.2023).

burg'da İran Dışişleri Bakanlığı ve Petersburg'da İran Başbakanlığı, görevleri arasındadır. Mirza Rıza Han, Rus elçiliğinin ardından 1901-1912 yılları arasında İstanbul'da İran elçiliğine atanmıştır.¹¹

1899-1907 Lahey konferans ve sözleşmelerinde bir antlaşma ile İran'ın Ruslar ve İngilizler arasında paylaşılması, İran'da meşrutiyetin ilan edilmesi, İstanbul'da Sultan II. Abdülhamit'in ve Tahran'da Muhammed Ali Şah Kaçar'ın¹² (1907-1909) tahttan indirilmesi, İran Şahı'nın darbesi ve göçlerin sebep olduğu Encümen-i Saâdet-i İraniyan'ın kurulması dönemin önemli hadiselerindedir. Bu encümen, Tebriz, Necef ve Avrupa'daki İranlı meşrutiyet yanlıları arasındaki iletişimi sağlamıştır.¹³

1908'de İran şahının meclisi topa tutması üzerine İran'dan Avrupa'nın merkezi şehirlerine, Kafkasya'ya ve İstanbul'a göç başlamıştır. İstanbul'da yaşayan İranlıların sayısının artması, İranlıların göç için İstanbul'u tercih etmeleri, Tebrizlilerin Osmanlı'ya göç ettirilmelerinden kaynaklanmıştır. Sultan I. Selim zamanında iç karışıklıklardan dolayı İranlılar yaşamak için İstanbul'u seçmişlerdir. Hatta Osmanlı vatandaşı olan İranlılar da olmuştur. Şeyhülislâmlık, valilik gibi önemli mevkilerde görev yapan İranlılarla kitapçılık, tütüncülük, kahvecilik, arabacılık ve faytonculuk gibi her türlü işte çalışan tüccar İranlılar da İstanbul'da kendilerini göstermişlerdir. İstanbul İran Büyükelçiliği, İranlılar Okulu, Muzafferi Hastanesi, İranlılar Mezarlığı, Valide Hanı ve Ekber Han gibi yerler XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İranlıların İstanbul'daki varlıklarını göstermektedir. İranlı aydınlar da kendileri gibi meşrutiyeti savunan Osmanlı meşrutiyet yanlıları ile iletişim içerisine girmişlerdir.¹⁴

İranlı meşrutiyet yanlılarına verdiği destekle öne çıkan Prens Erfauddevle, İstanbul'daki İranlıların meşrutiyet çağrılarını dinlemiş ve İstibdat-ı Sağır döneminde (1908-1909) baskı altında olan İranlıların isteklerini üst düzey makamlara iletmiştir. Prens Erfauddevle'nin bu tavrı takdir edilmiştir.¹⁵

11 Sasani, *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, s. 219.

12 Muhammed Ali Şah dönemi, meşrutiyet hareketlerinin en yoğun yaşandığı dönemdir. Halkın isteklerinin ve gösterilen tepkilerin neticesinde bir iç savaş çıkmış ve şah, tahttan indirilmiştir. Bk. Gökhan Bolat, "Muhammed Ali Şah Döneminde İran'ın Siyasi Durumu", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 16, Nisan 2016, s. 327-350.

13 Muhammed Keleş, "Şems: İstanbul'da Yayımlanan Bir Farsça Gazetenin Bakış Açısıyla II. Meşrutiyet Dönemi'nin İlk Yılı", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 28.

14 Keleş, *a.g.t.*, s. 27.

15 Muhammed Keleş, "Şems Gazetesi ve İstanbul'daki İranlılar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 39/68, s. 449.

Prens Erfauddevle, Lahey Barış Derneği'nde İran temsilcisi olup İran şahını temsilen İspanya Kralı XIII. Alfonso'nun taç giyme törenine katılmıştır. Daha sonra İslamabad'da görevlendirilmiş fakat meşrutiyetçilerle yaşadığı anlaşmazlık üzerine görevden alınıp İran'da Adalet Bakanlığı'na atanmıştır. Ahmet Şah döneminde İran Birleşmiş Milletler temsilcisi olduğu sekiz yıl süren görevinden alınıp Tahran'a çağırılmış, teklif edilen meclis bakanlığını kabul etmeyip 1924'te Monako'ya gitmiş ve 1930'da vefat etmiştir.¹⁶

Birçok unvan, madalya ve nişan sahibidir. Tahran'da "Debistân-ı Dâniş" adı ile daha çok bir sanat okuluna benzeyen bir okul kurmuştur.¹⁷ Sangalaj Mahallesi'ndeki okul, Erfauddevle İran'ın Rus büyükelçisi iken hizmete geçmiştir. İhtiyaç sahibi öğrencileri eğitmek için kurulan bu okulun giderleri de Erfauddevle tarafından karşılanmıştır. Tahran'daki bu binada, okulun yüz yıllık olduğu ve Prens Dâniş adıyla yaptırılmış olan okul olarak anıldığı, duvarında yazılı olan levhada kayıtlıdır.¹⁸

Oğulları yüksek rütbeli İran askerleri olan Hasan Erfa (1895-1983) ve İbrahim Erfa'dır (1902-1943). Hasan Erfa, Tiflis'te doğmuştur. Annesi Ludmilla Jervis'tir (1870-?). İlköğreniminin ardından babası İran'ın Osmanlı sarayı elçisiyken, ailesinin Fransa'da okumaya olan ilgisine rağmen İstanbul'da Nizam Lisesi'ne gitmiş, fakat iki yıl sonra salgın nedeniyle İran'a gelerek subay rütbesiyle orduya katılmış, daha sonra İsviçre Subay Koleji'ne gönderilmiştir. Erfa'nın anne ve babası 1900 yılında, Erfa ve annesi Paris'e taşındıktan sonra ayrılmışlardır. Hasan Erfa, Londra'ya bir İran askeri ataşesi olarak atanmış ve bu dönemde evlenmiştir. Ordudaki hizmeti sırasında, Rıza Şah'ın yaveri, tümen komutanı ve ordu karargâh başkanı gibi çeşitli kategorilerde çeşitli görev ve pozisyonlarda bulunmuş, 1944-1961 yılları arasında Ankara'da İran elçisi olmuş, çeşitli ödüller almış ve eserler yazmıştır. Şahın elçisi olarak Mansur El-Mülk'ün yerine Türkiye'ye gitmiş, aynı zamanda İran'ın Türkiye Büyükelçisi olarak Türkiye'de 4 yıl kaldıktan sonra Karaçi'ye giderek İran'ın Pakistan Büyükelçisi olmuştur.¹⁹

İbrahim Erfa'nın annesi Elsa Maria'dır. İbrahim Erfa, askeri okulda okumuş ve çeşitli askeri rütbelerde bir süre piyade alaylarından birinde, bir süre Fransız ordusunda çalışmış, İran ordusuna geçince de binbaşı rütbesiyle, subay kolejinin piyade tabur komutanı olmuş, 1319'da albaylığa, en son da tuğgeneralliğe terfi

16 http://www.iichs.org/index.asp?id=495&doc_cat=7 (Erişim Tarihi: 02.12. 2022).

17 Osman Karacan, "1906 İran Meşrutiyeti", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2013, s. 95.

18 www.eskanews.com/note/23461 -ساله-ای-۲۰-ساله-۱۲۰-دیبستان (Erişim Tarihi: 01.10.2022).

19 <http://www.historydocuments.ir/show.php?page=article&cat=3&id=146>

etmiştir. Ancak Kargan yakınlarında, tipi ve yoğun kar yağışı nedeniyle aralarında binbaşı ve albayların da bulunduğu elim bir uçak kazasında ölmüştür. Erfauddevle'nin bir de Fatma isimli bir kızının olduğu Farsça kaynaklarda ifade edilmektedir.²⁰

1.2. Edebi Kişiliği

Han Melik Sasani (1881- 1967), hatıralarında Prens Erfauddevle'nin şiir yazma tutkusuna değinmiştir.²¹ Erfauddevle, Fransızca, İngilizce ve Rusça gibi çeşitli dillere olan kabiliyeti ve bilgisini İran Konsolosluğu'nda sefaret tercümanlığı yaparak göstermiştir.

Alfabenin ıslahı ile ilgili olarak birçok yazı kaleme alınmış, Osmanlı Devleti'nde Hürriyet, Terakki, Ahter ve Ziya²² gazetelerinde birçok yazı yayımlanmıştır. İstanbul, alfabe çalışmalarının yapıldığı önemli merkezlerden biridir. İran'ın Paris Konsolosu Mirza Yusuf Han Müsteşaruddevle-i Tebrizi²³ (ö. 1895), bu konuda “İslam Alfabesinde Vacip Olan İslahlar” adında bir risale kaleme almış ve bu risale İstanbul'da basılmıştır.²⁴

Dönemin ünlü yazarlarından Abdurrahim Talibof (1834-1911) ve Viyana Sefiri Mirza Hüseyin Han²⁵ da alfabe konusunda çalışmalar yapmıştır. O dönem İran dışında yaşayan diğer önemli aydınların alfabe ıslahı konusundaki çalışmalarından biri de “Rüşdiye” risalesini İstanbul'da bastıran Prens Mirza Rıza Erfauddevle'dir.

Erfauddevle, 1881 yılında Arap alfabesindeki eksiklikleri ve onu düzeltmek için uygulanması gereken kuralları “Ortaokul Kitapçığı” adında yazmış ve yazı Farsça olarak yayımlanan Ahter Gazetesi'nde basılmıştır. Erfauddevle, çeşitli politik kitaplar yazmakla birlikte edebiyata olan ilgisini şiirleriyle göstermiştir.

20 <http://azadamirkhizi.blogfa.com/post/1901> (Erişim Tarihi: 22.08.2023).

21 Keleş, *a.g.m.*, s. 449.

22 Ziya, Kafkasya'da yayımlanmış gazetedir.

23 Osmanlı ile İran arasındaki benzerliğe dikkat çekerek Osmanlı Devleti'nin yenileşme sürecinden ders çıkarılmasını savunan bir devlet adamıdır. Bk. Osman Karacan, “Osmanlı Devleti'nin İran Meşrutiyeti Üzerindeki Tesiri Hakkında Bir Mütalaa”, *Tarih Okulu Dergisi*, 43, 18, Aralık 2019, s. 1413-1447.

24 Oğuzhan İmamoğlu, “Kaçarlar'dan İslam Devletine, İran'da Alfabenin İslahı ve Latin Alfabesi Meselesi”, *Sinerji*, 2,1, Haziran 2021, s. 33.

25 İran'da Batılılaşma ve Osmanlı Tanzimat'ı benzeri reform yapılması tartışmalarını 1870-1880 yılları arasındaki ilk kez ve en kapsamlı şekilde başlatan, İran reform tarihinin en dikkat çekici siyasetçilerinden biridir. Bk. Necati Çavdar - Kübra Mamak, “Devlet Sâlnâmeleri'nde Osmanlı-İran Diplomatik Münasebetleri (1847-1877)”, *OTAM*, 42, Güz 2017, s. 58.

Şairliğini her zaman ön planda tutan Erfauddevle'nin oğlu Hasan Erfa da kendisi gibi edebiyata meraklıdır. Prens Mirza Rıza Han Erfauddevle İstanbul'da büyükelçi iken İranlı yaşlıları gözlemlemiş ve gurbette öleceklerini düşünerek üzülmüştür. Bu üzüntü onun iki yüz beyitlik bir mesnevi yazmasına vesile olmuştur.²⁶

Prens Mirza 1899 yılında Lahey şehrinde bir konferansa katılmış, konferansta, dünya barışı göz önünde bulundurularak barış kararı alınmıştır. Prens Mirza konferans sözcüsü olarak bizim de çalışma konusu yaptığımız *Barış Mesnevîsi* adlı eserini okumuştur.

1.3. Mesnevîleri

1.3.1. *Mesnevî-i Tûl-i Ömr-i Tabî-i İnsân*

1907 yılında Erfauddevle tarafından Farsça yazılan mesnevi iki yüz beyitten oluşmaktadır, Osmanlı Türkçesi'ne ve Fransızcaya yapılan çevirileri bulunmaktadır. Erfauddevle, mesnevîde insanların uzun ömürlü ve sağlıklı olmaları için nelere dikkat etmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Öncelikle insanın yaşadığı yerin şartlarının düzgün olması, ölümlü olan hayatta kişinin güzel, huzurlu, mutlu yaşaması, kendini sıkıntılardan uzak tutup yıpratmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Erfauddevle bunu kendinden sonraki nesle ders olması, kılavuzluk etmesi için yazdığını da bildirmiştir.

Mesnevi,

خواهم از راه حب انسانی

گوش کن ای عزیز روحانی

آنچه دیدم باردوی کرکان

گویمت از عجایب دوران

“*Sevgisinden bir miktar istediğim ey sevgili dostum, dinle. Sana içinde iki kurdu gördüğüm bir tuhaf devrandan bahsedeceğim.*”

şeklinde başlamaktadır ve şu şekilde son bulmaktadır:

که رقم کرد دانش این اشعار

سیصد و بیست بود بعد هزار

بهر آسایش خیال انام

تا بود یادگار در ایام

“*Dâniş bu şiire tarih atarken bine üç yüz yirmi daha ekledi. Bütün yaşayanlar için gönül rahatlığı olsun diye bugünlere yadigâr olarak bıraktı.*”

Mesnevîde Erfauddevle, insan ömrünün uzun olması gerektiğini ifade ederken ahlâkı temizleme, sağlığı koruma hakkında da öğütler vermektedir.

26 Eser, İdil Öz tarafından Tûl-i Ömr-i Tabî-i İnsân adıyla yazılan yüksek lisans tezinde tanıtılmış, eserin transkripsiyonlu metni ile birlikte çevirisi de verilmiştir.

1.3.2. *Âvâze-i Bezm-i Şulh-i Lâhey*

Mesnevi, İran Sefir-i Kebîri Prens Erfauddevle Mirza Rıza Dâniş Han (1270/1854-/1349/1930) tarafından 1320/1905 yılında yazılmıştır. Doksan bir beyitten oluşmaktadır. Hollanda Lahey’de savaş yasalarının düzenlenmesi ile ilgili görüşmeler üzerine barış isteyenler adına yazılmış bir mesnevidir. Mesnevide uzun bir bekleyişten sonra anlaşmanın olumlu sonuçları şiire yansıtılmıştır.

Bizim de esas aldığımız eser Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Koleksiyonunda Nadir Eserler bölümünde 0107321 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. İlk sayfada Erfauddevle’nin resmi bulunmaktadır ve

ماند به طالبان اخوت به یادگار

این مثنوی صلح ز دانش به روزگار

“*Bu barış mesnevisi Dâniş’ten zamana, kardeşlik isteyenlere hatıra kalsın.*”

beyti ile başlamaktadır. Başlangıç beytinden sonra Edîbü’l-Memâlik’in (1277-1335/1860-1917)²⁷ Farşça bir gazeli yer almaktadır. Gazel, aylarca süren Lahey Barış Antlaşması²⁸ yankısı üzerine şahların barış sertifikası verdiklerini ifade ederek başlamaktadır:

بگرفته ز ماه تا به ماهی

آوازه بزم صلح لاهی

بر حسن مسالمت گواهی

امروز که داده اند شاهان

“*Lahey Barış Antlaşmasının yankısı aylarca sürdü, bugün şahlar, güzel bir barış sertifikası verdiler.*”

Madde-i tarihte Prens Rıza Erfauddevle’ye “Dâniş” lakabının verildiği belirtilmektedir.

که دانش لقب آمد ز مردم دانا

پرنس راد رضا خان ارفع الدوله

“*Prens Rıza Hân-ı Erfa’u-devle’ye ilim adamları “dâniş” lakabını verdiler.*”

Âvâze-i Bezm-i Şulh-i Lâhey başlığıyla yazılan mesnevi, basit, sade, kolay anlaşılır bir Farşça ile kaleme alınmıştır.

تا مختصر بعرض رسانم حکایتی

ای طالبان صلح و سلامت عنایتی

27 Edîbü’l-Memâlik-i Ferâhânî, Meşrutiyet döneminin önde gelen şahsiyetlerinden, “Emîrüşuarâ” lakabı ve “Emîrî” mahlasıyla bilinen şair, gazeteci ve yazardır. Bk. Nimet Yıldırım, “Edîbü’l-Memâlik-i Ferâhânî”, *Nüsha, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 5, Bahar 2002, s. 7-21.

28 1899’da Hollanda’nın Lahey şehrinde gerçekleşen konferans ve kabul edilen sözleşme, savaş yasalarının uluslararası alanda ilk kez düzenlenmesi anlamına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Orçun Ulusoy, *Uluslararası Ceza Mahkemesi*, İzmir, Güney Ajans, 2008, s. 11.

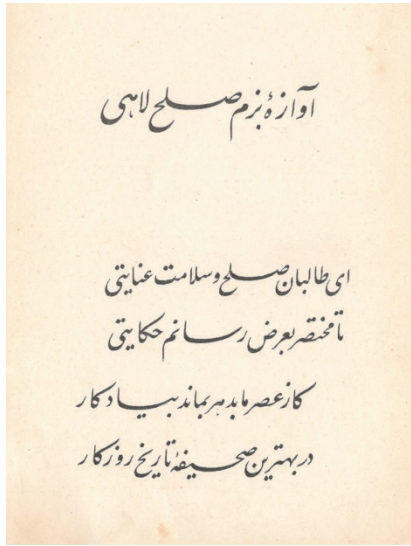
“*Ey sulh ve selamet isteyenler, size kısaca bir hikâye arz edeyim*”

beytiyle başlamaktadır.

Barış hakkında yazılan Mesnevi’de zorlukların anlaşarak çözülmesi gerektiği şu beyitlerle ifade edilmiştir:

هر مشکلی که بین دودولت کند ظهور	حل می شود به حکم حکم نی به حکم زور
دانشور سوم به سخنهایی آبدار	بنمود رای خویش بدینگونه آشکار

“*İki devlet arasında zuhur eden her problem, zor kullanılarak değil, hükümle çözülmür. Üçüncü sözcü, akıcı ifadeleriyle görüşünü güzel bir şekilde ortaya koydu.*”

(Mesnevinin ilk beyitleri)

Mesnevi,

دانش هر آنچه دید و شنید از علیه و له	آنجا در آخرین سنه قرن نوزده
راپورت بر معارف کل ملل نمود	شاید که بندگان حشر از ان برند سود

“*Dâniş, 19. asrın sonlarında aleyhte ve lehte gördüğü ve duyduğu her şeyi, tüm insanların faydalanması için, bütün milletlerin bilgisine sundu.*”

şekliyle sona ermektedir.

Farsça mesneviden sonra eserde tekdüzeliğe engel olmak için mesnevilerdeki gelenek devam ettirilmiş ve araya bir gazel getirilmiştir. Mustafa Reşit’e ait olan gazel,

بو مثنوی صلحه عطف ایت امعان

ای طالب بدایع ای نکته بین چشمان

Ey tālib-i bedāyi‘ ey nükte bīn-i çeşmān, Bu mesnevī-i şulha ‘aṭf et nigāh em‘ān

şeklinde başlamaktadır.

دانش رضایه اولدی صلحک پرنسی عنوان

ایتدی صلاحجویان بالاتفاق تنسیب

Etti şalāḥ-cūyān bi’l-ittifāk tensīb, Dāniş Rızāya oldu şulhun prensi ‘unvān şeklinde sona ermektedir. Makta beytinde Rıza’ya “prens” ünvanının verildiği belirtilmektedir. Gazel yedi beyittir, muhteva bakımından mesnevinin konusuyla aynıdır.

Mirza Erfauddevle’nin 1899 yılında Lahey şehrindeki konferansta “Barış Mesnevîsi” adıyla okuduğu mesnevinin çok beğenildiği o dönemin gazetelerinde de belirtilmiştir.²⁹

Bu mesnevi ile ilgili olarak bizzat Erfauddevle’nin ifadeleri şöyledir:

“Dünyanın on beş diline çevrilen ve Şah ekselanslarının mührü ile süslenmiş Sulh Mesnevisi adlı eserim, dünya barışseverlerinin ve 45 dünya sultanının adına yayımlanmıştır. İlk nüshasını Hümayun ekselanslarına takdim ediyorum ayrıca bir nüsha da Sultan hazretlerine takdim edeceğim.” (Ramazan 1321/Kasım 1903)³⁰

“Şu ana kadar 14 dünya devletinden Sulh Mesnevisi’ne teşekkür yazısı aldım. Diğer milletlerden de teşekkür mektupları geleceği aşikârdır. Gazeteler neler yazdılar; meclislerde neler konuşuldu. Dünya üzerinde yaşayan herkes, dünya barışının en büyük taraftarının İran Şehinşahu’nun Lahey Konferansı’ndaki ve İstanbul Sefareti’ndeki temsilcisi olduğunu anladı. Gelen cevapların bir nüshalarını Tahran’a gönderiyorum.” (Safer 1322/Nisan 1904).³¹

Devletlerin çatışmaları, çoğunlukla barışçıl yöntemlerle ve görüşmelerle çözme eğilimi daha akıllıca bir çözümdür. Bu sebeple diplomatik ilişkilerde ül-

29 Bu gazetelerden biri olan ilk sayısı 1908’de çıkan Şems gazetesi II. Meşrutiyet döneminde İstanbul’da Farsça yayımlanmış ve İstanbul’da yaşayan İranlılar hakkında özellikle Prens Erfauddevle ile ilgili bilgiler veren bir yayın organıdır.

30 Hakkı Uygur (ter.), *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir, Han Melik Sasani*, İstanbul, Klasik Yayınları, 2006, s. 221.

31 Uygur, a.g.e., s. 222.

kelerin razı olacağı ortak bir yolda anlaşmaya çalışılır.³² Bu amaçla anlaşmalar yapılmış, şairler de tarihi olayları bu yolla anlatmıştır.

2. Mustafa Reşit Paşa Hayatı ve Mesnevileri

2.1. Hayatı

Mustafa Reşit (1277/1861-1355/1936), gazeteci, hikâyeci ve şair olarak tanınır, Edirne Kadirîhanesi Şeyhi Ahmet Niyazi Efendi'nin oğludur. On dört yaşında iken İstanbul'a gelmiş, eğitimine devam etmiş, matbuata intisab etmiştir. Basiret gazetesinde bir süre küçük fıkralar, daha sonra makaleler ve bend-i mahsusalar yazan Mustafa Reşid, Şark ve Envâr-ı Zekâ adıyla çıkardığı risalelerle tanınmıştır.³³ Kendisinden sakın, ince ruhlu, titiz ve şık bir insan olarak bahsedilir ve yaşadığı dönemde "edîb-i şehir", "şâir-i nâsir", "muaşaka şâiri" olarak bilinmektedir. Halit Ziya, onu ilk tanıdığı zamanlarda "sarışın güzel saçlarla müzeyyen başı açık, yine sarışın saçlarıyla insanı meclub eden, henüz genç denebilecek yaşta bir zat" olarak tarif etmektedir.³⁴

Hüseyin Vassaf, Mustafa Reşit'in eserlerinden çok belîğ bir ifade ile şöyle bahsetmektedir:

*"Bir ravza-i baharın ezhâr-ı hoş âverinden müntehib bir şukûfe-i ra'naya müşâbih bir numûne-i edeptir. Bahar zail olsa dahi ezhârın letâfet ve nezâhatı hiçbir vakit hâtıra-i edepten dûr olmayacağı gibi Reşid Bey'in âsârı dahi mürûr-i zaman ile kıymetini tenkîs etmez. Letâfetini muhafaza eder. Her devr-i edebde zühre-i bahar gibi tecdîd-i kemâl eyler."*³⁵

Mustafa Reşit'in 1885-1889 tarihleri arasında pek çok kitabı yayımlanmış, Tarik gazetesinin başmuharriri olmuştur. Adliye teşkilatındaki görevi sebebiyle Niğde, İzmir ve Rodos'ta bulunan Mustafa Reşit, İstanbul'da da Maarif Nezareti'nin çeşitli dairelerinde mümeyyizlik ve müdürlük yapmıştır.³⁶ Namık Kemal, Beşir Fuad, Abdülhak Hamid, Recaizade Mahmut Ekrem, Halit Ziya,

32 Şeyma Sarı, "Kutadgu Bilig'de Barış, Savaş ve Düşman Algısı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 47, 2022, s. 872.

33 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, "Reşid", *Son Asır Türk Şairleri*, 8, 1970, s. 1436.

34 Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, 2. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2021, s. 123.

35 Hüseyin Vassaf, *a.g.e.*, s. 167-17; <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1596?show=full>

36 İbrahim Alâettin Gövsa, "Reşid Bey, Mustafa", *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, İstanbul, Yedigün Neşriyat, ty., 4/1343.

Süleyman Nazif ile yakınlıkları bilinmektedir.³⁷ Mustafa Reşit, 7 Eylül 1936 günü evinde ölü bulunmuştur.

2.2. Eserleri

1. Nesirleri (Roman, hikâye ve mensureleri)

Bir Çiçek Demeti, Tezkîr-i Mazi, Yeis Yahut Bir Cürm-i Meşhûd, Flora, Cüzdanından Birkaç Yaprak, Gözyaşları, Hayf, Hayâl-i Şebâb, Neyyir, Ressam, Defter-i Âmâlîm, Pembe Ferâce, Lorans, İzdivâc-ı İmtizâc, Tesir-i Terbiye, Bir Kızın Hatası, Tesâvir-i Hayat, Küfrân-ı Nimet, Son Salon ve Aşk, Bir Askerin Nişanlısına Mektubu.

2. Eğitimle İlgili Eserleri

Hazine-i Mekâtib, Çocuklara Münşeât, İnşâ Muallimi.

3. Şiirleri

Şükûfe-i İstiğrâk, Medfûn Emeller, Muzafferiyyet İçinde Mürüvvet, Milona Marşı, Şehit Babasının Oğluna Vasiyeti.

Mustafa Reşid'in *Şükûfe-i İstiğrâk* (1892), *Milona Marşı* (1895), *Muzafferiyyet İçinde Mürüvvet* (1897), *Medfun Emeller I* (1919), *Medfun Emeller II* (1925), *Şehit Onbaşının Oğluna Vasiyeti* adlı şiirlerinde Recaiade Mahmud Ekrem etkisi görülmektedir.³⁸

4. Antolojileri

Müntehabât-ı Cedîde, Muharretât-ı Nisvan, Âsâr-ı Meşâhir, Bedâiyü'l-İnşa

5. Tercümelere

Mesnevi-i Tûl-i Ömr-i Tabii-i İnsan, Âvâze-i Bezm-i Sulh-i Lahey.

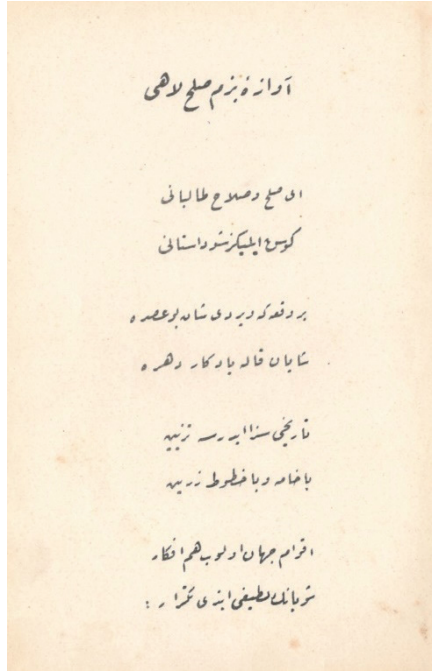
Şark, Envâr-ı Zekâ, Âsâr, Berk, Ceride-i Havâdis, Âsâr, Mürüvvet, Nihâl, Nevrûz, Edebiyat-ı Umûmiye, Gayret, Etfâl, Musavver ve *Ma'lûmât* gibi devrin önemli gazete ve mecmualarında yazıları bulunmaktadır.³⁹

Âvâze-i Bezm-i Şulh-i Lâhey isimli kitapta Farsça mesnevi'den sonra Mustafa Reşit Paşa'nın gazeli, resmi, daha sonra da manzum olarak tercüme ettiği Osmanlıca mesnevi yer almaktadır. Mesnevinin manzum tercümesi yüz sekiz beyitten oluşmaktadır.

37 Ersin Özarslan, "Ara Nesil Edebiyatçısı ve Gazetecisi Mustafa Reşid Bey, Hayatı ve Eserleri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1994, s. 24.

38 Mine Nihan Doğan, "Mustafa Reşit", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*; <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mustafa-resit>

39 Özarslan, *a.g.t.*, s. 123-128.

Āvāze-i Bezm-i Şulḥ-i Lāhey başlığıyla Mustafa Reşit Paşa'nın tercümesi;

گوش ایلیگز شو داستانی

ای صلح و صلاح طالبانی

Ey şulḥ u şalah ṭālibānī, gūş eyleyiniz şu dāstānı
beytiyle başlamaktadır.

هرکس ایده بوندن استفاده

عرض ایندی نظرگه عباده

'Arz etti nazargeh-i 'ibāde, herkes ede bundan istifade
şeklinde sona ermektedir.

Farsça Āvāze-i Bezm-i Sulh-i Lahey Mesnevisi

Farsça metin, Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Koleksiyonunda Nadir Eserler bölümünde 0107321 demirbaş numarası ile kayıtlı olan eser esas alınarak oluşturulmuştur. Eserin ikinci bölümünde Mustafa Reşit Paşa'ya ait olan tercüme kısmı yer almaktadır. Prens Mirza Dâniş'in aynı mesnevisi *Manzûme-i Sulh* ismiyle Süleymaniye Kütüphanesi Celal Ökten Koleksiyonunda 229851 numarada kayıtlıdır. Yine Prens Mirza Dâniş'in aynı mesnevisi *Manzûme-i Sulh-i Lahey ve Re'y-i Dâniş* adıyla da basılmıştır. Eser, Süleymaniye Kütüphanesinde 212369 ve Millet Kütüphanesinde 157192 numarada kayıtlıdır.

ای طالبان صلح و سلامت عنایتی
 کاز عصر ما به دهر بماند به یادگار
 سال خجسته فال ز تاریخ تا زیان
 کاز مسجد و کنشت هم از سومنات و دیر
 در آسمان ملائک رحمت زدند کوس
 از بهر صلح عالم و آسایش انام
 همت گماشتند و نمودند اتفاق
 جویند راه چاره به آسایش عباد
 زین روکسیل گشت ز هر دولتی سفیر
 از بیست و شش دیار سفیران صلح جوی
 تا هر یکی بکار برد سعی خویش را
 زینت چو یافت انجمن از بهر گفتگو
 افروخت بزم را و حریفان ز هر کنار
 از حد فزون چو دید خریدار خویش را
 افکند پرده باز به رخ آن پری بناز
 گفتا پدر مراست چو پروردگار نطق
 هر کس گرفت افسر ملک سخنوری
 اندر سپهر مجد شود اخترش بلند
 گیرد ز وصل من بسریر شرف قرار
 بر خواست ز اهل فضل یکی آنزمان زجان
 گفتا اگر قناعت و انصاف در دول
 گر مسلک مروّت و رحم آورند پیش
 انصاف منع شان کند از جنگ و کارزار
 باید که فاضلان چه بکلك و چه بابیان
 گفت آن يك ار دول همگی یار هم شوند
 هر مشکلی که بین دودولت کند ظهور
 دانشور سوم بسخنهایی آبدار
 گفتا که در تدارک و تکمیل ساز جنگ
 در از دیداد قوه جنگی به بحر و بر

تا مختصر به عرض رسانم حکایتی
 در بهترین صحیفه تاریخ روزگار
 بودی هزار و سیصد و هفده در آنزمان
 آمد صلاى عام که الصلح خیر خیر
 وانکه بدعوت نکلا شهریار روس
 اندر زمانه بار نخستین دول تمام
 تا بلکه بر کنند ز بن ریشه نفاق
 سازند رفع غائله ها را به صلح و داد
 در کنفرانس لاهی آن بزم بی نظیر
 بر درگه بلند نهادند جمله روی
 در کار صلح جلوه دهد رأی خویش را
 بنمود نو عروس سخن از حجاب رو
 از جان شدند جمله خریدار آن نگار
 زینسان رواج و گرمی بازار خویش را
 و آنگاه تنگ قند مکرر نمود باز
 کابین مراسم تاج و سریر دیار نطق
 در این خجسته انجمن صلح پروری
 گردد ز یمن بخت بیدارم ارجمند
 نامش همیشه زنده بماند بروزگار
 تحصیل اذن کرد در آن محضر صفا
 بودی نبودی این همه خون ریزی و جدل
 قانع شوند جمله به ملک و منال خیش
 از قتل نفس و غارت اموال همجوار
 پاشند تخم رحم و مروّت در این جهان
 در حل مشکلات خلائق حکم شوند
 حل میشود بحکم حکم نی بحکم زور
 بنمود رای خویش بدینگونه آشکار
 هر روز اختراع جدیدی کند فرنگ
 کار دول شده است رقابت بیکدیگر

هر روز آوردن یکی لشکری پدید
افزودن سپاه و عوض کردن سلاح
هرجا جوان کار گری هست در دیار
عسکر بود معاف چو از دادن خراج
گردد ز ساز لشکر و آرایش جدید
این خرج را بکردن ملت نهند چون
این ساز و برگ جنگ و جدل رنج بیشمار
حرص و طمع ز یاد نماید بملک غیر
آرد بیاد کینه دیرینه را و باز
باید ز اختراع جدید تفنگ و توپ
خواهند اگر مخاصمت از دل برون کنند
گفت آن دگر بخلق نمائید هر زمان
در این زمان ما که بمیدان کارزار
بتوان نمود جمع سپاهی ز حد فزون
در عرصه محاربه چون بر کشند صف
بس جویها روان شود از خون کشتگان
زیر سم ستور در آن دشت هولناک
بس مادر و پدر ز جگر کوشکان خویش
بس مرد و زن کنند لباس عزا ببر
بس خانه های خلق زخمپاره ها خراب
خالی شود خزانه دولت ز سیم و زر
فابریکها معطل و بازارها کساد
هرجا بکوه و دشت اقامت کند سپاه
زارع ززرع ماند و کاسب ز کسب و کار
از توپ و از تفنگ و ز بی آبی و علف
چندان شود عفونت اجساد کائزمان
وانکه کند بروز مرضهای مختلف
گر هست رحم در دول و عقل در ملل
ز اهل نظام بود یکی مرد نکته دان

هر سال میخرند ز نو حربه جدید
چون نیک بنگری نبود مایه فلاح
آرند در نظام و بماند ز کسب و کار
بر دوش دیگران فتد این بار را علاج
خرج نوی برای دول هر زمان پدید
در زیر مالیات رعیت شود زبون
آخر دهد ثمر ثمرش هست آشکار
چون شد طمع قوی نبود عاقبت بخیر
ابواب جنگ بر رخ مردم شود فراز
مانع شوند جمله دول خاصه در اروپ
بر عده سپاه نباید فزون کنند
بدبختی و مخاطرت جنگ را بیان
با راههای آهن و گردونه بخار
در مدت کمی همه در جنگ ذی فنون
هردم شوند کشته هزاران ز هر طرف
و از دود توپ تیره شود رنگ آسمان
از سینه زخمدار کشد آه سوزناک
یاد آوردند و ناله کشند از درون ریش
زنها شوند بیوه و اطفال بی پدر
اطفال در تزلزل و زنها در اضطراب
بار آوردند هر دو طرف قرض بی شمر
آخر رود ز معتبرین آبرو بباد
زیر خيام مزرع و مرتع شود تباہ
شاخ امل فلاکت و فقر آورد ببار
بسیاری از دواب و مواشی شود تلف
با هیچ غالیه نتوان کرد رفع آن
باید بدین نتایج بد گشت معترف
دوری کنند از این همه محنت و علل
گفتا باختصار کنم مطلبی بیان

معش نمی کند مگر انصاف یا هراس
 در نزد ما عساکر این رأی صائب است
 کز ترس کس طمع نکند در حقوق تان
 حاضر بجنک باش اگر صلحت آرزوست
 این نکته راز لطف نماید یکی بیان
 گلهای يك حقیقه و اغصان يك شجر
 این جمله قتل و غارت ماضی و حال را
 وانگاه در معالجه کوشیم بیغرض
 آن پیر نکته سنج که یادش به خیر باد
 علت برای این همه خون ریزی عظیم
 صلح و مسالمت نه نهند روی در جهان
 بر جمله خلق باید فهماند این سخن
 آن يك وطن زمین و بود جمله را سکن
 فرمود عقل را که شود هادی امم
 انصاف و رحم مذهب و دین عموم ماست
 باهم برادریم زر و سیم یاختا
 باشد یکی رئیس و یکی میر و شهریار
 آسوده گی دهند بر اهل جهان همه
 باشند مهربان چو بر اولاد خود پدر
 آسایش رعیت و آبادی زمین
 باید به دیگران رسد از فیض او ثمر
 باشند در جنوب پی راحت شمال
 از جنک و از جدال نماند دگر اثر
 خود اندکی ببین که چه ممکن شود محال
 پنهان شد و بگفت کنم وعده را وفا
 با خود برم تمامی آن را بر حکم
 باشد بدون حرف چو رأی عموم ناس
 قیمت نهد ز روی عدالت پس آنزمان
 شایسته مر گراست ز اعضای انجمن

فطری بود چو حرص و طمع در تمام ناس
 اغلب چو زور حرص بر انصاف غالب است
 کاسباب جنک و دفع کنی حاضران چنان
 فرموده است پیر خردمند صلح دوست
 وانگه ز اهل شرق یکی گفت دوستان
 اندر جهان میانه اولاد بوالبشر
 علت چه بوده این همه جنک و جدال را
 همت کنید تا که شود کشف این مرض
 دارم همی به یاد ز گفتار اوستاد
 خود خواهی و جهالت ما بوده از قدیم
 تا این صفات بد نشود رفع از میان
 در کوهسار و در ده و در دشت و در دهن
 کافریقی و فرنگی و چینی است هم وطن
 ما را چو خلق کرد خداوند از عدم
 خلاق جملگی است خدا عقل رهنماست
 نوع بشر ز يك پدر و مادرند و ما
 چون عقل حاکم است که در هر يك از دیار
 این سروران شوند برادر ز جان همه
 ببیند خود رعیت هم را به يك نظر
 کز اتحاد شان شود افزوده بالیقین
 هر ملتی که تربیتش هست بیشتر
 مغرب کند رفاهیت شرق را خیال
 خلق را شوند جمله برادر به یکدیگر
 وسعت بده بدایره همت و خیال
 اینجا تمام گشت سخن وان پری ز ما
 هر گوهری که ریخت در این بزم محترم
 آن بیطرف حکم که بود خود گهر شناس
 رأی عموم ناس بر این گنج شایگان
 تاریخ روزگار نماید که وصل من

هرکس بسوی مملکت خویشتن شناخت
 بالفظهای ساده و بر وجه اختصار
 آنجا در آخرین سنهٔ قرن نوزده
 شاید که بندگان خسر ازان برند سود

در انتظار روز چنین بزم ختم یافت
 با امر آن پری که سخن راست کردگار
 دانش هر آنچه دید و شنید از علیه و له
 راپورت بر معارف کلّ ملل نمود

Sonuç

Bir diplomatın edebi yönünü, bir gazetecinin şairliğini göstermek amacıyla ortaya konulan bu çalışmada Prens Erfauddevle Mirza Rıza Dâniş Han'ın *Āvāze-i Bezm-i Şulh-i Lāhey* adıyla yazdığı Farsça mesnevi ile Mustafa Reşit'in manzum çevirisi incelenmiştir. Erfauddevle, gençliğinde aldığı tefsir, fıkıh eğitimi ve özel ilgisi neticesinde Türkçe, Arapça, Fransızca, İngilizce dillerine olan vukufiyeti ile sağlam bir edebi kültüre sahiptir. Hayatı boyunca diplomatik görevlerde gösterdiği başarıyı ödüller ve nişanlarla taçlandırırken, edebiyata olan merakını, başarısını da yazdığı mesnevilerde göstermiştir. Erfauddevle, mesnevinin en güzel örneğini sade, anlaşılır bir Farsça ile okuyucuya sunmuştur. Onun tarihi bir olayı duyarsız kalmadan şiire aktararak dile getirmiş olması, barış istiyor olması kendine mahsus güzel özelliklerindedir. Lahey konferansında Erfauddevle'nin, barış mesnevisini okuması, o dönemde halkın huzurunu hemen sağlayamasa da insanlık açısından faydalı ve önemli işlere imza atmasına vesile olmuştur. Güncel bir konunun şiirle anlatımı sebebiyle şairi ve şiiri ilgi odağı olmuş, mesnevinin çevrilmesine sebep olmuştur. Erfauddevle'nin mesnevide aruzu kullanmadaki başarısı, titizlikle seçtiği kelimeler, onun şiirdeki ustalığını göstermektedir.

O aynı zamanda İranlı bir göçmen olarak yaşadığı İstanbul'da İranlıların dertleriyle hemhal olduğu için saygı duyulan, kimsesiz çocuklara yardım eli uzatıp eğitimlerine katkıda bulunmak üzere okul kuran bir hayırseverdir. Yaşadığı dönemde “edîb-i şehir”, “şâir-i nâsir”, “muaşaka şâiri” diye bilinen Mustafa Reşit de Maarif Nezaretinin çeşitli dairelerinde mümeyyizlik ve müdürlük yapmıştır ve Namık Kemal, Beşir Fuad, Abdülhak Hamid, Recaizade Mahmut Ekrem, Halit Ziya, Süleyman Nazif ile yakınlıkları bilinmektedir. Edebiyata olan ilgisi ve becerisi, basılı olan eserlerinden, gazete ve mecmualarda neşredilen yazı ve şiirlerinden anlaşılmaktadır. Erfauddevle'nin iki mesnevisini de Mustafa Reşit manzum olarak Osmanlı Türkçesine çevirmiştir.

Āvāze-i Bezm-i Şulh-i Lāhey isimli mesnevi, 18. yüzyıl sonrası mesnevilerinin ağırlıklı olarak işlediği, konusunu tarihten alan mesnevilerdendir. Okuyucuya bilgi vermek amacıyla yazılan mesnevi, şairin görüp yaşadığı, içinde bulunduğu önemli bir olayı anlatmaktadır. Mesnevilerin çoğunlukla birbirine benzeyen

belirli bir plan dâhilinde yazıldığı görülmektedir. Bu plan, giriş, konunun işlendiği bölüm ve sonuç bölümü olarak üç kısım halindedir. Bu mesnevide giriş kısmı bulunmadığı gibi mesnevi doğrudan doğruya: “Ey tâlibân-ı şulh u selamet ‘inâyetî, tâ muhtaşar be-‘arz resânem hikâyetî” beyti ile başlamaktadır. Mesnevide olay bölümlenmesini takibe yardımcı olan başlıklar da yer almamaktadır. Mesnevinin sebab-i telif bölümü sayılabilecek birkaç beyit vardır. Şair bu beyitlerde, mesnevisini kendisinden sonra gelenlere eser bırakmak için kaleme aldığını “K’ez ‘aşr-ı mâ be-dehr bemâned be-yâdigâr, der bihterîn şaḥîfe-i târîḥ-i rüzgâr” şeklinde, konuyla ilgili olarak da savaş değil, barış yanlısı olduğunu belirttiği “Her müşkili ki beyn-i du devlet koned zuhûr, ḥal mî şevd be ḥükm ḥakem ney be ḥükm-i zûr” beytiyle ifade eder. Sonuç kısmını da klasik mesnevilerdeki dua yerine “Dâniş her ânçi dîd u şenîd ez ‘aleyh u leh, Âncâ der âḥîrîn sene-i ḳarn-ı nûzde, raport ber me‘ârif-i küll-i milel numûd, Şâyed ki bendegân ḥaşer âzân borend sûd” şeklinde leyhte ve aleyhte gördüğü her şeyi insanların faydalanması için bildirdiğini, zaferin kazanıldığı ve insanlara getirilerinin olduğunu söyleyerek bitirmiştir.

Kaynakça

Bolat, Gökhan, “Muhammed Ali Şah Döneminde İran’ın Siyasi Durumu”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 8, sayı 1, 6 Nisan 2016; <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1716703> (Erişim Tarihi: 07. 09. 2023)

Çavdar, Necati - Mamak, Kübra, “Devlet Sâlnâmeleri’nde Osmanlı-İran Diplomatik Münasebetleri (1847-1877)”, *OTAM*, sayı 42, Güz 2017; <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2160294> (Erişim Tarihi: 06. 09. 2023)

Doğan, Mine Nihan, “Mustafa Reşit”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*; <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mustafa-resit> (Erişim Tarihi 07. 09. 2023)

Gövsâ, İbrahim Alâettin, “Reşid Bey, Mustafa”, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, 4/1343, İstanbul, Yedigün Neşriyat, ty.

İmamoğlu, Oğuzhan, “Kaçarlar’dan İslam Devletine, İran’da Alfabenin Islahı ve Latin Alfabesi Meselesi”, *Sinerji Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, cilt 2, sayı 1, 2021; <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1795638> (Erişim Tarihi: 07. 09. 2023)

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, “Reşid”, *Son Asır Türk Şairleri*, 8/1436-1439, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970.

Karacan, Osman, “1906 İran Meşrutiyeti”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2013.

_____, “Osmanlı Devleti’nin İran Meşrutiyeti Üzerindeki Tesiri Hakkında Bir Mütalaa”, *Tarih Okulu Dergisi*, cilt 43, sayı 18, Aralık 2019; <https://johschool.com/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=1cd-42d7a-c03e-406f-8980-7012a03a5e0d.pdf&key=24746> (Erişim Tarihi: 07. 09. 2023)

Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 3. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2007.

Keleş, Muhammet, “Şems: İstanbul’da Yayımlanan Bir Farsça Gazetenin Bakış Açısıyla II. Meşrutiyet Dönemi’nin İlk Yılı”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

_____, “Şems Gazetesi ve İstanbul’daki İranlılar”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt 39, sayı 68, 2020; <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1119655> (Erişim Tarihi: 07. 09. 2023)

Öz, İdil Su, “Tûl-i Ömr-i Tabî-i İnsân”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2013.

Özarslan, Ersin, “Ara Nesil Edebiyatçısı ve Gazetecisi Mustafa Reşid Bey, Hayatı ve Eserleri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1994.

Pala, İskender, *Divan Edebiyatı*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1999.

_____, *Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, Kapı Yayınları, 2004.

Prens Arfa, Mirza Rıza Han, *Minareler Şehrinin Kadınları*, çev. İlhan Pınar, İstanbul, Selis Kitapları Yayınları, 2005.

Sarı, Şeyma, “Kutadgu Bilig’de Barış, Savaş ve Düşman Algısı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı 47, 2022; <https://tkidergisi.com/file/kutadgu-bilig-de-baris-savas-ve-dusman-algisi> (Erişim Tarihi: 07. 09. 2023)

Ulusoy, Orçun, *Uluslararası Ceza Mahkemesi*, İzmir, Güney Ajans, 2008.

Uygur, Hakkı (ter.), *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir, Han Melik Sasani*, İstanbul, Klasik Yayınları, 2006.

Uşaklıgil, Halit Ziya, *Kırk Yıl*, 2. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2021.

www.eskannews.com/note/23461 /ساله-۲۰-ای-ساله-۱۲۰- دیستان (Erişim Tarihi: 01.10.2022)

Yıldırım, Nimet, “Edîbü’l-Memâlik-i Ferâhânî”, *Nüsha, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 5, 2002; <https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-full-file/29718> (Erişim Tarihi: 07.09. 2023)

<http://azadamirkhizi.blogfa.com/post/1901> (Erişim Tarihi: 22.08.2023)

http://www.iichs.org/index.asp?id=495&doc_cat=7 (Erişim Tarihi: 02.12.2022)

<http://www.servetifunundergisi.com/iranin-dersaadet-sefir-i-kebiri-alaul-mulk-devletlu-mirza-mahmut-han-hazretleri-altta/> (Erişim Tarihi: 21.08.2023)

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

